

כתובת בית-כנסת חדשה בכפר עלמא

מאת

י. בן-צבי

ביום ו' לחול המועד סוכות שנה זו ביקרתי בכפר עלמא שבגליל העליון, בו הוקם ישוב חקלאי חדש של עולי טריפולי המערבית. מפי המוכתר של הכפר היהודי החדש הוזה נודע לי, שהמתישבים נתקלו באחד הכתמים הנטושים בכתובת יהודית בלתי-יודועה.

לפי בקשתי הביאני המוכתר אל הבית, בית פלאחים, שבאחד מכתליו, מימין למבוא, שוקעה אבן-בנין, ויותר נכון — שבר של אבן-משקוף. האבן היתה מכוסה טיח ולא נראתה מבחוץ, אבל לאחר שנקלף הטיח, נגלו עקבותיה של כתובת ארמית חרותה באבן המשקוף השבורה.

לאחר שהסתכלתי בכתובת הבחנתי שתי שורות, ובהן עשרים אותיות כדלקמן:

שורה א': ..... נה טברייה די .....

שורה ב': ..... ן שקופה מלך ע .....

העתקתי את הכתובת, ובבואי ירושלימה ספרתי לד"ר ב. מייזלר על תגליתי. הוא התעניין בה, ובהיותו כעבור זמן-מה בטבריה, ביקר בעצמו בעלמא, מדד ובדק את האבן, והכין העתקה של הכתובת; ומר נחמן אלכסנדרוביץ, שנלווה אליו, צילם את הכתובת (ר' לוח ג', ציורים 1, 2).

ואלו הן מידותיה: גובהה — 39,5 סנטימטר, רחבה (עובייה) — 53 ס"מ, ואורך החזית 43 ס"מ. אבן המשקוף קטועה משני הצדדים, מימין ומשמאל, ואין לפנינו אלא אמצעיתה של הכתובת. זוהי אבן-בזלת, בדומה לאבן הגדולה, שבה חקוקה הכתובת הידועה, אשר באמצע הכפר (1).

את הכתובת החדשה אני משלים, בדרך השערה, כך:

(א) ... [דכיר לטב יו]נה טברייה די[נהב] ... (או: די[ניתב] ...)

(ב) ... [והדין] שקופה מלך ע[למה] .....

(1) הכתובת: יהי שלום על המקום הזה ועל כל מקומות עמו ישראל (ר' ספר הישוב א', ע' 122).

הכתובת חקוקה בשתי המדרגות החלקות שמתחת לפס הבולט, שהיה עובר בוודאי לכל אורך המשקוף, ויורד אל שפות צלעותיו. כיוון שהמדרגה הראשונה צרה הרבה יותר מן השנייה, הרי גם האותיות של השורה הראשונה קטנות הרבה משל השנייה.

אין לראות באבן זו השלמה לכתובת שעל גבי אבן המשקוף הגדולה שבכפר, כי ממדי האבן הנידונה הם יותר קטנים. אולם לא מן הנמנע הוא, ששני המשקופים שייכים לאותה התקופה, או גם לאותו הבניין עצמו, בדומה לשני המשקופים שבכפר ברעם.

אם נשווה את צורת האותיות בשתי הכתובות של עלמא, נמצא דמיון רב באותיות: ה"א, שי"ן, מי"ם, קו"ף, ועי"ן, ואפשר לייחסן למאה הג' — הד' לספה"נ.

אם נכונה השערתנו בדבר התיבה הראשונה המקוטעת בראשיתה, שהיא השם יונה — יעלה על זכרוננו שמו של האמוראי הידוע ר' יונה, הנזכר לפעמים עם חבריו ר' יוסי ור' חגי, ששלושתם היו מרביצים תורה בטבריה, אחרי ר' אמי, בימי הנציב ארסקינס. אף נזכר ר' יונה מפקד לחברייה: לא תיתבון לכון על מסטובייתה ברייתה דסדרה דבר עולא דאינון צנינין" (ירוש' ביצה פ"א, ס' ע"ג).

מובן שאין זו אלא השערה, ו"כמה יוסי איכא בשוקא".

התיבה השנייה, הברורה — ט ב ר י ה, פירושה איש טבריה, ודומיה: ציפורייה — איש ציפורי, קסרייה — איש קיסרי.

התיבה השלישית, הקטועה, אפשר להשלימה "דייתב" או "דיהב": ראשיתה של השורה השנייה — חסרה, והלאה יש להשלים [והדין] או [דין] שקופה", עם נקודה חקוקה על גבי הוי"ו. טיבה של נקודה זו לא הוברר לי, באשר אין לראות בה — בתקופה הנידונה — סימן לחולם וגם קשה להניח, שהכותב התכוון להשמטת האות (שקפה במקום שקופה).

התיבה שקופה ברורה היא, ופירושה משקוף, והיא מצויה בציון הידוע העכרי — השקוף — בכתובת ברעם².

(2) יוסה הלוי בן לוי עשה השקוף הזה וכו'. הכתובת שמורה במוזיאון לובלין ועי' R. Dussaud, Les monuments palestiniens, 1912, p. 853; וכן S. Klein, Jüdisch-Palaestinensisches Corpus Inscriptionum, p. 79.

מלך ע... יש להשלים ללא ספק: מלך ע[למה]. והשווה את הסיום הדומה בשלוש הכתובות מבית הכנסת בחמת גדר, שפרסם הפרופ' סוקניק: מלך עלמה יתן ברכתה בעמלהון³
 על עלמא ויישובה היהודי בתקופה המאוחרת ראה מה שמובא אצל הנוסעים ר' בנימן מטודילא ור' שמואל בר שמשון. כן נשאר קטע של תעודה בגניזה של קאהיר מהמאות הי"א – הי"ג, המעיד על המשכו של היישוב היהודי בימי הפטימאים והממלוכים⁴, וזו לשונו: "ר' ששון ב' אלעזר נ. ע. החזן בעיר עלמא", וסמוך לו נזכרים היישובים בעיר אלעלויה, בצפת, בעין-זיתון, בביריה ובג'יש (גוש חלב). היישוב היהודי בכפר עלמא נזכר גם בתקופה מאוחרת יותר, במסעותיו של ר' משה באסולה, ובשו"ת מהמאה הט"ו⁵.

הערה: אחרי שנמסרה רשימה זו למערכת הידיעות נודע לי, שגב' רות עמירן, מפקחת מחלקת העתיקות בגליל, ביקרה בכפר עלמא ימים מספר לפני וראתה את הכתובת. וראה כעת רשימתה בעלון מחלקת העתיקות של מדינת ישראל ב' (תש"י), ע"ע 25-26.

3) E. L. Sukenik, The Ancient Synagogue of El-Hammeh
 JPOS XV (1935), pp. 131,138,143

4) J. Mann, The Jews in Egypt and in Palestine under the
 Fatimid Caliphs, II, p. 171

5) ע"י מאמרי על כפר עלמא בשאר ישוב א' (כחבי י. בן-צבי ב'), ע' 174 ואילך.